

Popülist Söylem ve Bileşenleri: “Sol”-Liberalizm Üzerine Düşünceler

Ali Murat Özdemir*

Özet

Popülist söylemin günümüz versiyonlarının temel unsurlarından birisi olarak “sol”-liberalizm, güncelliğini sadece neo-liberal hükümetlerin demokrasi adı altında tatbik ettiği şiddeti meşrulaştırmak yoluyla değil, aynı zamanda katılımcı demokrasiyi neo-liberalizmin öncülleriyle bütünüyle uyuşan biçimsel bir demokrasiye tahvil etmek suretiyle de sürdürmektedir. Anılan çerçevede bu çalışma, post-yapısalcı yaklaşımların popülist liderin şahsında temsilini bulan popülist öznenin yapılandırılmasında/inşasında oynadığı rolü eleştirel olarak değerlendirecektir. Çalışma ikinci olarak, post-yapısalcı ve inşacı açılımlardan uzak durarak, -iktidarın ideolojik örgütlenmesiyle toplumsal yapılanması arasındaki irtibatı tesis etmek suretiyle bilgi birikimine katkı koyan- Marksist söylem teorilerine odaklanacaktır.

Anahtar Sözcükler: Popülizm, Marksizm, Söylem teorileri, “Sol”-liberalizm, Post-yapısalcılık.

Populist Discourse and its Constituents: Notes on Left-liberalism

Abstract

This article argues that the left-liberalism as being one of the elements altogether constituting the specific amalgamation of populist discourse in modern times retains its relevance in the current period not only as a source of legitimisation of violence pursued by neo-liberal governments under the banner of democracy but also as a potential source capable of replacing participatory democracy with a formalistic one that is totally in conformity with the premises of neo-liberalism. Against this background the study critically evaluates the role of the post-structuralist approaches in the “structuration”/construction of the populist agent that is represented in the guise of the populist leader. Secondly, the article focuses to the Marxist theories of discourse which enhanced our understanding by way of materially connecting the ideological organisation of power with the social structuring of power, while avoiding both post-structuralist and constructivist deviations.

Keywords: Populism, Marxism, Theories of discourse, Left-liberalism, Post-structuralism.

* Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Beytepe/Ankara, E-posta: alimuratozdemir@hotmail.com.

Giriş

Popülizm uçsuz bucaksız bir tartışma ve “çalışma” alanı. Kavramın içeriği ve politik angajmandaki yeri üzerine çok sayıda çalışma yapıldı. Popülizm toplum bilimlerinin gündemine, farklı anlamlarla yüklü olarak, farklı perspektiflerden, farklı teorik stratejilere tekabül edecek şekilde, uzun zaman önce girmiş olup, “zindeliğini” hiç kaybetmemiştir. Uzun tarihi içerisinde bazıları onu sabit bir özü niteliyorcasına kullandılar, bazıları inşa edilen ve edilirken siyasete yer açan teorik bir entite olarak ele aldılar. Her durumda kavram tarafsızlık iddiasıyla birlikte şekillendi. Buna göre popülizmin tarafsızlığı, onun -yeri geldiğinde birbiriyle çelişebilecek şekilde konumlanan- çeşitli politik/ideolojik bağlılıklarla (kimliklerle) eklenilebilecek bir tür aşkın-biçimsel siyasal öz olduğu savıyla içerik kazanıyordu.¹

Popülist söylem popülizm çalışmalarının temel nesnelere birisi olagelmıştır. Yeri geldiğinde birbiriyle çelişebilecek şekilde konumlanan çeşitli politik/ideolojik bağlılıklarla (kimliklerle) eklenilebilecek bir tür aşkınsal-biçimsel siyasal öz olarak popülist söylemin temel önermeleri bağlamına göre sürekli değişiklik göstermiştir. Popülist söylemler kendi bayrakları altında gerçekleşen toplumsal ittifakların kombinatuvarına göre diğer siyasal söylemlere ait unsurları kendi bünyeleri içerisine çekerek her tarihsel durum ve mekânda yeni bileşmeler üretmişlerdir. 1990’larla beraber “sol”-liberal² olarak adlandırılan

- 1 Bkz. Galip Yalman (2009) *Transition to Neo-Liberalism*, İstanbul: Bilgi.; Slavoj Žižek (2011), “Günümüz İçin Leninist Bir Tavr: Popülist Ayartmaya Karşı”, Slavoj Žižek, vd. (der.). *Yeniden Lenin*, İstanbul: Otonom.
- 2 Güler yüzlü bir kapitalizmin mümkünatı ve gerekliliği üzerine pek farklı metodolojiler içeren pek farklı teorik perspektiflerce pek çok şey yazıldı. Kapitalizmin güler yüzlü versiyonunun her şeye rağmen istenilirliliği dışında ortak bir şeyleri olmayan post-yapısalcılardan Durkheimci esintiler içeren cemaatçi (*communitarian*) yaklaşımlara; metodolojik bireycilikten Marksist olmayan yapısalcılığa; bilinmezlikten üretimin eşgüdümü sürecinde piyasanın vazgeçilmezliği üzerine soldan neo-klasik matematiksel ve de bilimsel izahata; Polanyi yorumculuğundan Giddensçi 3. yolculuğa kadar pek çok “sol” duyarlılık sergilendi, geliştirildi. Sermaye cephesi (kendi organik entelektüelleri ve diğer ideolojik ve kurumsal düzenek dolayısıyla) farklı diskurlara ait, farklı önerilerden, farklı buketler oluşturdu ve bu buketleri dönemsel ve mekânsal olarak yeniden ve yeniden “aranje” etti. Bu buketlerin çeşitliliğini göz ardı etmeksizin hemen hemen her buketin içerisinde bulunan çiçeklerden ortak olanlarını ifade edebilmek için “sol”-liberal terimi kullanılabilir. Hemen belirtelim: “sol”-liberal kavramını oluşturan terimlerin biraradlığında bir çelişki var. Ancak oksimoron (kendi içerisinde çelişik) terimler salt taşıdıkları imkânsızlığa yaptıkları vurgu nedeniyle bile bir semptomun ifade edilmesi (uygun ismin verilmesi) gerekliliğine gönderme yapabilirler. Şu durumda “sol”-liberal söylem, düzene doğrudan saldırımadan, düzenin rasyonelitesi içerisinde “makul” sayılabilecek öneriler getirmek maksadına odaklanmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin “fukaralar”/“madunlar” adına daha uygun boyutunu aramaktadır. “Sol”luğu da buradan kaynaklanır. Ancak bu başlık altına sokulabilecek söylemler, kendi “sol” hâllerini ifade

kavram ve önermeler seti geniş bir coğrafyada popülist söylemin bileşkesine dâhil olmaya başlamıştır.

“Sol”-liberal ya da post-Marksist kesimlerin teorik pratikleri içerisindeki kullanımına bakıldığında,³ popülizm siyaset alanı içerisinde kapladığı özel yere binaen içerik kazanan bir kavramdır.⁴ Bu özel yeri içerisinde popülizm, üretim ilişkilerinin nesnellğine referansla üretilen bilginin külliye geçersiz olduğu iddiasına destek oluşturur. Kültürel formların üretim ilişkilerinden külliye bağımsız varoluşlarını savlamak istediğinizde, “hani sınıf da neredeymiş” diyerek belirli bir sınıfsal konumu desteklemeye kalktığınızda, “sol-liberal” önermeleri kendi bünyesine dâhil eden popülizm repliklerini tekrar etmek için sahnenin kenarına yaklaşacaktır. Bu bağlamda popülizm kavramıyla, gönderenin (*referent*) önemini ya da söylem-dışı alanın belirleyiciliğini inkâr ederek Marksist/materyalist söylem kuramından idealist/post-yapısalcı söylem kuramına doğru seyirten “sol”-liberal/post-Marksist tutum arasındaki yol arkadaşlığını vurgulamamak (unutmak), anılan koşutluğu seslendirmekten çok daha zordur; tabii olaya Marksist söylem içerisinde bakıyorsanız.

Zizek bu kavramı, onu siyasal olanın evrensel boyutunu temsil eden tikel

ederlerken egemen söylemin kavramsal setini ve “üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin kaçınılmazlığı” ve “Marksizm’in ölümü” dâhil pek çok övarsayımını büyük bir içtenlikle kabul etmektedirler. Bir yandan “fukaralar” adına egemen söylem içerisinde “makul” talepler önerirken diğer yandan egemenin egemenliğinin dayanak ve sebeplerini sorgulama işlevinden vazgeçen bu söylemler, bütün varyantlarında ezenlerin diliyle ezilenleri savunmak gibi tuhaf bir projenin yapısal açmazlarından kaynaklı nevrotik duruşlar sergilemektedirler. Diğer bir deyişle “sol”-liberal söylemin unsurları, doğrudan burjuvazinin hizmetinde olmadıkları durumlarda, “fukaraların” karşısındaki tarafın kavramsal seti ile yine bu tarafa karşı eleştirel olmaya çalışmaktadırlar. Öyleyse anılan söylemin taşıyıcılarının hallerini izah etmek için elindeki araçlarla endişelerini gideremeyen bireylerin psikolojisini tanımlayan bir terimi, nevroz terimini kullanmak meşrudur. Bu noktada bir de “sol”-liberal söylemin karanlık yüzünden bahsedelim. “Sol”-liberal söylem, hâkim söylemler seti içerisindeki piyasacı açılımların artan boşlukları karşısında sıkışan entelektüellere (sermayenin organik entelektüellerine) bir sığınak sağladığı gibi, aynı ekibe “ezber bozma” düsturu altında liberal söylemin temel unsurlarını Marksist söyleme sızdırmak için bir kapı sunmaktadır. Bu bağlamda “sol”-liberal terimi yerine “muhalif ama hegemonik” terimi de kullanılabilir. “Muhalif ama hegemonik” (Galip Yalman (2004). “Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Alternatif Bir Okuma Denemesi”, Neşecan Balkan, vd. (der.), *Sürekli Kriz Politikaları*, İstanbul, Metis içinde, s.44-75) Kerameti kendinden menkul, zaman ve mekândan kaynaklanan sınırlamalardan azade, topluma gömülü olmayan ve organizma biçiminde tahayyül edilen bir yok-devlete karşı oldukları için muhalif, yönetici sınıf çıkarlarını temsil edebildikleri için hegemonik. Yalman’ın önerisi bir dönemi oldukça iyi ifade etse de bugün (birkaç tatsız söz ve itişmeye rağmen) mevcut iktidar bloğu içerisindeki sağlamlaştırılmış yerleri göz önüne alındığında “sol”-liberal söylemin taşıyıcılarında muhalif herhangi bir unsur kalmadığından, “sol”-liberal terimi tercih edildi.

3 Bkz. Ernesto Laclau (2005). *On Populist Reason*, Londra: Verso.

4 Zizek, 2011, s.97.

bir figür olarak ortaya koyan Lacan'a referansla, [hâkim söylemler içerisinde] siyasal olanı anlamının elverişli yolu olarak yorumlar.⁵ Anılan yorum bağlamında (tikelliği içinde) popülizm, belirli bir siyasal hareket değil, belirli bir demokratik talepler dizisi (örneğin, daha iyi sosyal güvence, iş, sağlık, eğitim hizmetleri vs.) bir eşdeğerler dizisine (merkezdeki ceberut bürokratlar “sınıfını” yıkmak, çevrenin demokrasi aşığı kitlelerini iktidara taşımak vs.) zincirlendiğinde ortaya çıkan şey en saf haliyle siyasal olandır.⁶ Söz konusu zincirleme/ekleme, kendi evrensel siyasal öznesini “halk”ta bulur, daha doğrusu, (popülist söylem) kendi ürettiği bir özne olarak halkı çağırır.⁷ Çağrıya cevap vermeyenler/veremeyenler halk karşıtı (elit vs.) olarak fişlenmelerini (ve ötesini) imkân dâhiline sokacak ithamlara cevap üretmekle mükelleftirler, ancak cevap kâğıdı popülist söylemin önvarsayımlarının tartışılabilirliği genişlikte olmayacaktır. Diğer yandan, popülist söylemin apaçıklıklarının saçıldığı geniş bir düzlemde her sınıftan halk (Türkiye örneğinde Anadolu) çocukları, özgüven içerisinde sınıfsız-ımtiyazsız bir siyasal arenanın yeni sloganlarını atabilecektir.

Post-yapısalcı teorik tutumlar üst paragrafta bahsi geçen demokratik talepler dizisinin toplumsal ilişkilerden kaynaklanan kökenini soruşturmaz ve söylemi, söylem-dışı ile kurduğu ilişkiler içerisinde anlamlandırmaya çalışmazlar. Nesnelliği dışlayarak ilerleyen bu tutumlar ve bu tutumları içeren kuramlar⁸ boşlukta asılı bir varlık olarak kabul ettikleri söylemi, söylemin kendisine referansla incelerken; söylemin diğer söylemsel formasyonlar içerisindeki yerine bakmazlar ve ürettiği etkinin sınıfsal boyutunu göz önüne almazlar. Bu perspektif içerisinde kalındığında, popülizm halkın siyasal özne olarak tebarüz etmesinin ve tüm farklı mücadelelerin, antagonizmaların “biz” (halk) ve “onlar” arasındaki küresel antagonist mücadelenin parçaları olarak görünmesinin biçimsel gerçeği olarak tanımlanır.⁹

Burjuva ideolojisi, özneyi kurarak işler. Halkın siyasal özne olarak tebarüz etmesi süreçleri burjuva ideolojisinin işleyişiyle uyumludur: Böyle bir özne – faşist söylemlerde olduğu gibi büyük sermaye karşıtı unsurlar içerdiği durumlarda bile-¹⁰ egemen ideoloji içerisinde yeniden ve yeniden temellük edilebilecektir. Halkı özneleştiren söylemlerin karşısında proleter siyasal pratiğin özne ile

5 Zizek, 2011, s. 97.

6 Zizek, 2011, s. 97.

7 Bkz. Louis Althusser (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki, s. 103.

8 Bkz. Barry Hindess (1977). *Philosophy and Methodology in the Social Sciences*, Harvester: Hassocks; Barry Hindess ve Paul Hirst (1977). *Mode of Production and Social Formation*, Londra: Macmillan.

9 Zizek, 2011, s. 97.

10 Bkz. Nicos Poulantzas (2004). *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnel, İstanbul: İletişim.

uğraşması; işçilerin ve iş arayanların yaşam enerjilerini ilgili popülist söylem içerisinde kurulan öznenin bir parçası olarak harcamasını isteyenlere, proleter söylemler içerisinde yanıt verebilmesi (sınıfı çağırabilmesi) gerekir.¹¹

Halkın ya da nesnel üretim ilişkileri ile rabitasından azat edilmiş şekilde kurgulanan başka bir öznenin (ümmetin, milliyetin, toplumsal cinsiyetin vs.) teorik hesaplara girebilmesi için çeşitli teorik stratejiler gütmek mümkündür. Post-yapısalcı akımlar içerisinde yürütülen strateji, gösterenlerin önceliğine ilişkin kuramsal çalışmalarda bulunabilir. Bu bağlamda, post-yapısalcılığın gösterenlerin önceliğine yönelik öngörülerini,¹² bu gösterenleri içeren söylemsel formasyonların bütünselliğini (söylemler arası ilişkileri) göz ardı ederek belirleyici siyasal ilkeler haline gelirler.¹³ İlgili gösterenleri içeren söylemsel formasyonların bütünselliğini ve söylem-dışı alanın belirleyici etkisini teorik hesaplardan çıkarmanın sonucu olsa gerek, burjuva ideolojisinin post-yapısalcı versiyonlarının hâkimiyetinde kavramlaştırılan siyasal alan, popülist eşdeğerler dizisine zincirlenmeye her daim açık (ve kendiliğinden demokratik) talepler zincirinin sınırsız şingirtuları ile şenlenir.

Popülist söylemin post-yapısalcılıkla uyumlu versiyonlarının analizine odaklanan çalışma ilk olarak Zizek'in "Günümüz İçin Leninist Bir Tavrı: Popülist Ayartmaya Karşı" başlıklı çalışmasında geliştirdiği Laclau yorumundan hareket edecektir. Zizek'in yorumu post-yapısalcı teorik stratejinin ana hatlarının belirlenmesi ve popülist öznenin bu söylem içerisinde kuruluşu hakkında esaslı noktalara işaret ettiğinden, müstakil bir alt başlık kapsamında ele alınmıştır. Yazı ikinci olarak, Marksist İdeoloji kuramının birikimine başvuracaktır. İkinci hedef doğrultusunda, Marksizme dâhil edilebilecek teorik açılımlardan yalnızca bir tanesi, Althusserci izlek, "gösterenin asli rolü" ve "kapalı söylem/açık söylem karşıtlığı" eksenine sınırlı olarak değerlendirilecektir. Althusserci çevrenin önemli isimlerinden Pecheux'nün özdeşleşme, karşı özdeşleşme ve özdeşleşmenin kırılması hakkında ortaya koyduğu düşünceleri üçüncü bir alt başlıkta gündeme getirilmiştir. İkinci alt başlığın uzantısı olan bu üçüncü alt-başlık, Pecheux'nün yaklaşımını popülist söylem analizi açısından önemli bulunan hususlar kapsamında irdelenecektir. Çalışma, siyaset sahnesinde "sol"-liberal öneriler olarak biçimlenen post-yapısalcı teorik stratejinin ve bu stratejiyle birlikte anılan

11 Bkz. Louis Althusser, vd. (2007). *Kapital'i Okumak*, çev. A. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki; Michel Pecheux (1982). *Language, Semantics and Ideology*, Londra: The Macmillan Press Ltd.

12 Anlamın inşası sürecinde gösterenlerin tali rolü üzerinden ilerleyen –aksi istikamette- bir yorum için bkz. Emile Beneviste (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*, çev. Erdim Öztokat, İstanbul: Yapı Kredi; Mehmet Rifat (2005). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*, İstanbul: Yapı Kredi.

13 Bkz. Pecheux, 1982.

çözüm önerilerinin sınıf eksenli teorik-pratikler karşısındaki konumunu saptayan sonuç yazısıyla nihayete erecektir.

Zizek'in Yorumu ile Laclau'nun Popülizmi

“Laclau'nun neden popülizmi sınıf mücadelesine tercih ettiği artık açıktır: Popülizm, içeriği ve çıkarları olumsal hegemonya mücadelesi tarafından belirlenen açık bir mücadelenin tarafsız, aşkınsal bir matrisini sunarken, ‘sınıf mücadelesi’ ayrıcalıklı bir siyasal özne olarak belli bir toplumsal grubu (işçi sınıfını) öngörür. Bu ayrıcalığın kendisi hegemonya mücadelesinin bir sonucu olmayıp, bu grubun nesnel toplumsal konumu içinde sabitlenmiştir – ideolojik-siyasal mücadele bu yüzden nihayetinde ‘nesnel’ toplumsal süreçlerin, güçlerin ve bunların çatışmalarının yan etkilerine indirgenmiştir. Laclau için, tersine, belli bir mücadelenin tüm mücadelelerin ‘evrensel eşdeğeri’ne yükselmesi, önceden belirli bir olgu değil, bizzat olumsal siyasal hegemonya mücadelesinin bir sonucudur”.¹⁴

Bu şekilde özetlenen “olumsal siyasal hegemonya mücadelesinin” reddi, Marksist söylem üzerinden biçimlenen taleplerin “*halkın evrenselliğini temsil eder hale gelen hegemonya mücadelesini*” ve “siyasal olanın evrensel boyutunu temsil eden tikel” bir kavram olarak popülizmi dışlaması ile sonuçlanır. Laclau'nun taşıyıcılığını üstlendiği popülist söylem perspektifinden bakıldıkta, Marksist söylem tarafından saptanan gösterenler, evrensel boyutu doğrudan somutlaştırarak, çok sayıda “yüzer göstereni” bütünselleştirdikleri eşdeğer zincirine sokarak “içi boş” bir biçimde işlev görmeye başlarlar.

Gösterilenin tali rolü üzerinden ilerleyen post-yapısalcı saptamaya yönelik eleştirileri Marksist söylem teorisinin perspektifini ortaya koyacak olan bir sonraki alt başlığa bırakarak, bu alt başlıkta Zizek'in yorumu ile sınırlı bir çalışma yürüteceğiz. Zizek'e göre, söz konusu çarpıcı saptamanın birkaç problemlili özelliği bulunmaktadır. Düşünür, öncelikle, popülist söylemin antagonizmanın yerini alma ve düşmanı oluşturma biçimini sorgular. Ona göre popülizmde düşman pozitif bir ontolojik varlık haline getirilir ve bu suretle dışsallaştırılır ya da şeyleştirilir.¹⁵ Olumsal siyasal hegemonya mücadelesinin neticesi olsa gerek, düşman olarak saptanan/inşa edilen entitenin düşmanlığını önbelirleyen ya da belirli koşullarda bu düşmanlık iddiasını tutarsız hale getirebilecek hiçbir yapısal sınır bulunmamaktadır. Şeyleştirilen bu düşman varlığın (şeyleştirilen iyicil özne –halk- tarafından) ortadan kaldırılması, denge ve adaletin yeniden sağlanmasını mümkün kılacaktır. Davud'un Goliath'ı yere sermesiyle birlikte sulh ve adalet yeniden tesis edilecektir. Zizek, anılan bu düşman kurgusunun

14 Zizek, 2011, s. 98.

15 Zizek, 2011, s. 99.

sorunların nedenini sistemin kendisine değil, bunu yozlaştıran mütecavizlerde aramayı öngerektirdiğini belirtmektedir. Patolojinin müsebbibi mütecavizin fiilini imkân dâhiline sokan yapı değil, bizatihi mütecavizdir: “Ah şu totaliter kimseler, spekülâtörler, Yahudiler, elitist-bürokratlar...”.¹⁶

Gelinen noktada belirtmek gerekir ki, söz konusu eşdeğerler dizisiyle (spekülâtörler, Yahudiler, elitist-bürokratlar vs.) ilgili popülist söylemin içerdiği demokratik talepler dizini arasında zorunlu bir bağlantı bulunmamaktadır. Bir başka deyişle, mütecavizleri mütecaviz yapan nesnel ilişkiler – bizzat olumsal siyasal hegemonya mücadelesinin bir sonucu olarak, daha en başından- teorik hesaplara konu olmaktan çıkmaktadırlar. Eşdeğerler dizisiyle kitlesel talepler arasındaki bağlantı, popülist söylem tarafından gerçekleştirilen ek bir müdahale neticesinde inşa edilmektedir. Ek müdahale çoğu kez anılan kötücül mütecaviz grup tarafından *telosuna* ulaşması engellenen bir motorun (makinenin) yeniden çalıştırılması ülküsü eşliğinde gerçekleştirilir: Falanca milletin/ümmetin silkinerek kendisine gelmesi, özüne dönmesi; falanca çevresel grubun merkeze gelmek suretiyle toplumu -kendiliğinden iyi bir şey olduğu savlanırken usulleri ve içeriği tartışılmamış bir- demokrasinin iyicil işleyişinin nimetlerine kavuşturması; insan haklarının –bu hakların kökenine ve hangi gruplar tarafından hangi güç ilişkilerine binaen temellük edildiğine, düşmanı yok ederken inkâr edilip edilmediğine bakılmaksızın- tesis edilmesi vs.

Anılan koşullar altında, lider ve halk dolayısıyla kötülere karşı yükselen popülist mücadelenin tüm mücadelelerin ‘evrensel eşdeğeri’ne yükselmesi sürecinde, sosyal teori için belirli fikirlerin yayılması ve belli fikirlerin yasaklanması için devletin ideolojik aygıtları üzerindeki hâkimiyeti sağlayan toplumsal güç ilişkilerini hesaba katmanın yolu kapanacak, her şey fitratı itibariyle olumsal kabul edilen siyasal hegemonya mücadelesinin bir sonucu haline gelecektir.

Popülizmin hiçbir içerikle sınırlanamayan biçimsel siyasi mantığı, onun, antagonizmayı pozitif bir varlık olarak şeyleştirme özelliği ile uyumludur. Kötünün şeyleştirilmesi aynı anda üretim ilişkilerinden mütevellit çelişkilerin gizemli bir hale getirilmesi sonucunu da üretecektir. Olanlar “hep o Yahudiler, hep o merkez bürokratlar, o yıkılası Jakoben mantığı kafasından silemeyen aydınlar, hep onlar yüzünden” olur. Nesnel çelişkileri boşlukla (*absence*) karşılayan popülist söylem, söz konusu boşluğun yerine halkı ikame ederek, bu özneyi karizmatik bir liderin kimlik kurucu figürü ile destekler. Lider(i öne çıkaran ittifaklar dizisi) gerekli iktisadi kaynağı (doğal kaynaklar ya da sınırsız borçlanma imkânı) sağlayabildiği ölçüde, üretimin örgütlenmesinde esaslı değişiklikler yapmaksızın kendi

¹⁶ Zizek, 2011, s. 100.

politikalarını sürdürebilecek, ilgili kapitalist toplumsal formasyonun taşınamaz hale gelen çelişkilerini düşmana (ve bundan da önemlisi olası muhalif tepkilere) yönelen sınırsız bir şiddetin gölgesinde erteleyebilecektir. Popülizm nesnel çelişki kavramını en başından dışlamaktadır.¹⁷

Şu ana kadar işlediğimiz popülizm yorumunda, halkı kuran unsur yine popülist söylem içerisinden üretilen toplumsal talepler kategorisidir.¹⁸ Talebin öznesi bu talebin dile getirilmesiyle, ilgililerin bu talepleri benimsemesiyle kurulur. Özneyi oluşturan gruplara ait münferit talepler arasındaki çelişki, düşmanın görkemi karşısında zayıflayacak, söz konusu özneyi muzaffer hale getirecek süreçlerin ya da nihai zaferin etkileriyle çözülür kabul edilecektir. İki ya da fazla birbirine benzemez grup ve bu gruplarca taşınan uyumsuz söylemlerin, -halk-özne çatısı altında ve “kötü”nün karşısında- kurduğu varsayılan bütünlüğün temeli budur. Talepler ve onların içerdiği anlam halk-özne tarafından üretilmemekte, aksine halk-özne bu talepler tarafından üretilmektedir.

Popülist söylem tarafından üretilen talepler yine bu söylem tarafından siyasal düzleme taşınan bir başkasına (liderin kişiliğinde cisimleşen iktidara) iletilerek etki doğururlar. Böylelikle popülist söylemin etkileri, mevcut bir toplumsal ilişkiler dizgesi içerisinde iktidarı elde tutanlardan bir şeyler talep etmek suretiyle politik alanı biçimler. Popülizmle ilgili temel sorunlardan birisi de burada bulunmaktadır. İktidarın karşılayamayacağı ya da erteleyemeyeceği talepler popülist iletinin konusunu oluşturamazlar. Lider, kendisini çevreleyen ve varlıkları popülist söylem tarafından boşlukla (*absence*) karşılanan nesnel ilişkileri zorlayabilecek taleplerin muhatabı olamaz. O, mütecavizleri ortadan kaldırmak ve çalışmak suretiyle hayırlı sonuçlar üreteceği önvarsayılan motoru/makineyi işletmekle yükümlüdür.¹⁹ Bir başka deyişle, verili sistemin kendi sınırları, lidere iletilebilecek (“demokratik” olduğu varsayılan) taleplerin üst sınırına denk gelecektir.²⁰

İktidarın karşılayamayacağı ya da erteleyemeyeceği talepler popülist iletinin konusunu oluşturamazlar dedik. Nasıl? Bu talepleri popülist iletinin dışına çıkaran çeşitli mekanizmalar vardır. Bunlardan ilki mükemmel kapalılığı içerisinde popülist söylemin kendisidir. Bir sonraki alt başlıkta söylem-dışı alanla rabıtası içinde bu hususa değinilecektir. Zikrettiğimiz ilk nedenle bağlı bir diğer neden, kendisine popülist söylem tarafından başvurulduğunda etkin hale gelecek olan “demokrasi”

17 Zizek’e göre radikal siyaseti popülizmlerin farklı renkleri karşısında ayırt eden şey, Marksist politik stratejinin esas çelişkiye yaptığı ısrarlı gönderme olacaktır (Zizek, 2011, s.103).

18 Zizek, 2011, s.103.

19 Tasvir edilen ortamda, popülist söylem tarafından özgürce üretilmiş bulunan kötünün, bu sınırlar tarafından içerilen politik imkânların önüne çektiği iddia edilen set, sistemin yapısız sınırlarını görünmez hale getirir.

20 Zizek, 2011, s.103.

teriminin içeriğindeki yer değiştirmede bulunabilir. Bütün popülizmler değil ancak popülizmin incelemekte olduğumuz versiyonu (Laclau ve başka birçok post-Marksist çalışma) “kötü”yü demokrasi karşıtlığı (totaliteryanizm) üzerinden biçimlenmektedirler. Bu bağlamda, popülist söylemi içererek yeniden üreten ideolojik devlet aygıtlarının biçimlenmesi, daha doğrusu bu aygıtlar içerisinde anılan söylem ve başka mekanizmalar dolayımı ile bir takım sınıf fraksiyonlarının öncelikli temsili sürecinde, demokrasi terimi belirli bir içerik kazanır.

Siyasetin metalaştırılması olarak adlandırılabilir bu süreç, siyasete girmek için gerekli hazırlıkların ve siyasetçilerin kamuya sunumunun yüksek miktarda sermayeyi harekete geçiremeyecek olan kesimlere git gide daha zor gelmesinden ötede bir anlam içermekte; siyasetin/seçimlerin oylarla satın alınan bir meta (iktidar) haline dönüşmesi durumuna gönderme yapmaktadır.²¹ Buna göre, seçimler farklı mallar/partiler arasında bir rekabet içermekte, oylar da istenilen hükümeti satın almak için kullanılan para-metaya denk gelmektedir. Mal bir kez satın alındığında işlevini yerine getirecek, tüketici memnuniyetinin kriteri de ilgili malın kullanım kılavuzu ve satış ilanlarındaki özellikleri içerip içermediği sorusuna verilen cevapla şekillenecektir. “Siyaseti satın aldığımız hizmetlerden biri olarak gören böyle bir anlayışta kaybolan şey, hepimizi ilgilendiren konuların ve kararların ortak bir kamusal müzakeresi olarak siyasettir”.²² Kimin oyu daha fazla ise artık belirli bir süre içerisinde onun dediği olacaktır. Azınlıkta kalan oyların sahiplerine ait talepler farklı olduğu için bu kimseler –çoğu kez kalabalıkların önünde nedamet getirmediği- halk öznenin kuruluşuna dâhil edilmezler. Sınırları böylece çizilen anlayış içerisinde “hepimizi ilgilendiren konuların ve kararların ortak bir kamusal müzakeresi” olarak siyaset, yerini, kötülerle iyiler arasında şekillenen aşırı (ama kaçınılmaz olmayan ve bu nedenle nesnel çelişki sınıfına girmeyen) bir antagonizmanın ezici programına bırakır.

İncelemekte olduğumuz türden/tarzdan programların başarısı, söz konusu programların hiyerarşik toplumsal bedenin teşekkülü üzerindeki etkileri ile ölçülür. Anılan antagonizma içerisindeki yeriniz, (atıfta bulunduğunuz teorik yaklaşıma ait kitaplarda her ne yazılırsa yazılsın) müzakereci demokrasi adına popülist söylem karşısına geçme kapasitenizi kesin olarak belirler: Her durumda “yetmez” diyebilirsiniz, ancak bunun hemen ardından “ama evet” (ya da “buna da şükür”) diyeceksinizdir. Zira ideoloji her şeyden önce toplumsal pratiklerde, bu pratiklerin üretilmesi süreciyle bağlantılı olarak girilen ittifakların bayrağı altında olduğunuzu vurgularken kullandığınız göstergelerde kendisini açığa vurur.²³

21 Zizek, 2011, s.104.

22 Zizek, 2011, s.104.

23 Bkz. Althusser, 2003.

Hiyerarşik toplumsal bünye “hepimizi ilgilendiren konuların ve kararların ortak bir kamusal müzakeresi”ni kaldıramayacağından, siyasal hayat içerisinde oylama, iktidar için harcanan servetin; halk da piyasaya değişim ilişkileri tesis etmek (bu ilişkileri taşımak) için giren tüccarın eşdeğeri olarak kalacaktır. Ticaret, tacirlerin dışında ağırlıkları kontrol eden, satılan malın kalitesini ölçen, hırsız ve gasıbı hedeflerinden men eden, para basan adamları önvarsaydığı ölçüde bürokratları (merkezdeki kötü adamları) gerektireceğinden, toplumun evrensel “sınıfları” halka ve devlet bürokrasisine endekslenenecektir. Siyasi ve iktisadi alanlar arasındaki karşıtlığa endekslenmiş olan liberal toplum tasavvurunu olduğu gibi içeren popülist söylem içerisinde bakıldığında bu iki “sınıf” arasındaki gerilim ancak siyasi toplumun başındaki kimsenin, liderin dışında ve ona karşı olduğu noktada ortaya çıkacaktır. Liderlik ve siyasi iktidarın aynı noktaya geldiği durumlarda, gerilsiz ve organik toplum tasavvurunun vaat ettiği güzel günler ancak kötülerin (politik muarızların) eylemleri nedeniyle ertelenecektir.

Gelinen noktada popülist antagonizma fikrinin Marksist uzlaşmaz çelişki düşüncesiyle benzerliği gündeme gelebilir. İkincisinin (uzlaşmaz çelişki fikrinin) içerdiği evrenselliğin birincisinden oldukça farklı olması nedeniyle bu benzerlik yüzeysel olarak kalacaktır. Popülist söylemin sınıflamasının bütünü ile olumsal (yeri onları oluşturan ihtiyari taleplerin ifşası öncesinde belirlenmemiş) evrenselliği (kapsayıcılığı) ile yine mevcut düzen içerisinde bulunup da onun içinde uygun bir yeri olmayan ve ondan dışarı uzanan işçi sınıfının evrenselliği benzer değildir.²⁴ Anılan evrenselliklerin her birisi farklı toplum tahayyüllerine denk gelmekte olup, ikincisinin varlığı, birincisi tarafından inkâr edilen nesnel üretim ilişkilerinden mütevellit çelişkilerin etkisiyle mümkün olmaktadır. İşçi sınıfı taşıyıcısı olduğu ilişkiler kadar nesnel ve ancak nesnel olmadığı ölçüde olumsaldır.

“Laclau’nun, kavramsal içeriğe karşı radikal adlandırmanın etkisi ekseninde ‘işçi sınıfı’ ile ‘halk’ı karşılaştırdığında asıl meseleyi kaçırmamasının nedeni budur: ‘İşçi sınıfı’, özsel içeriğiyle ayırt edilen, önceden var olan bir toplumsal grubu gösterirken, ‘halk’ adlandırma hareketi yoluyla birleşik bir aktör biçiminde ortaya çıkar, taleplerin heterojenliğinde, bunların ‘halk’ biçiminde birleşmelerinin zeminini hazırlayan hiçbir şey yoktur”.²⁵

Marksist Söylem Teorisinin Birikimi

Bu alt başlıkta Marksist söylem kuramlarının Althusserci ayağı, popülist söylem eleştirisi ekseninde, kısa notlarla gündeme getirilecektir.²⁶ Değıniler,

24 Zizek, 2011, s. 109.

25 Zizek, 2011, s. 109.

26 Althusserci yaklaşımın kazanımları konusunda daha geniş bir çalışma için bkz. Ali Murat Özdemir (2008). *Sözün Mülkiyeti*, Ankara: Dipnot.

önce bir üst alt başlıkta vaat edilen çözümler ekseninde geliştirilecektir. Bu bağlamda önce gösterilenin tali rolü üzerinden ilerleyen post-yapısalcı saptamaya yönelik eleştirileri Marksist söylem teorisinin perspektifini ortaya koyacak şekilde değerlendireceğiz. Ardından kapalı söylemler hakkında birkaç saptama yapacağız.

Gösterilenin Tali Rolü Üzerine

İçeriği ve çıkarları olumsal hegemonya mücadelesi tarafından belirlenen açık bir mücadelenin tarafsız, aşkınsal matrisini aramakta olan Laclau'nun popülizmi, post-yapısalcı siyaset felsefesine dayanmaktadır. Sosyal teorinin ana akım izleklerinde salt olumsallığa (nesnel ilişkilerin bağlayıcılığından –sınıftan, sermayeden vs.- kurtuluşa) çıkan yolun, göstergenin (*sign*) unsurlarından birisi olan gösterenin (*signifier*), diğer unsur (gösterilen -*signified*) karşısında önceliğini (gösterilenin ikincilliğini) savunmak olduğu öngörülmüştür. Ancak post-yapısalcı düşününün peygamberlerinin savladığının aksine, gösterene atfedilen asli rol, nesnel ilişkilerin bağlayıcılığından (söylem-dışı alanın belirleyici etkisinden) kurtulmaya yetmeyecektir. Önce gösterilenin tali (gösterenin asli) rolü üzerinde duralım, ardından postyapısalcılığın bu saptamaya atfettiği önemin yanlışlığına değinelim.

Salt olumsallığa (olumsal siyasal hegemonya mücadelesine) çıkan yolda en önemli uğrak, söylemdışı alanın (söylemin içinde var olduğu nesnel koşulların) söylem üzerindeki etkisinin yadsınması olacaktır. Böyle bir teorik stratejinin tatbiki için yapısalcı nedensellik anlayışının reddi, stratejik önemi haiz bir unsurdur. Anılan hususu irdelemek için yapısalcı dilbiliminin kendi öncesi ile ipleri kopardığı yere kadar gitmek gerekir.

Yapısalcı dilbilimine göre, dilin bir gereklilik olarak birtakım ilişkilere ifade kazandırdığı fikri külliye yanlıştır: Söylem-dışı alan dili –söylemi- çizgisel (Hume'cu) bir nedenselliklerle belirlemez. Bu yüzden dünyayı aynı şekilde düzenleyen iki dil sistemi bulmak imkânsızdır. Bir dilde kar yağışını karşılayan bir gösterge bulunabileceken bir başka dilde aynı olayın farklı boyutlarını ifade eden onlarca gösterge bulunabilir. Bu durumda bütün dillerin (çizgisel bir nedenselliğe binaen) doğal olaylara verilen basit karşılıklardan türediğini varsayamayız. Saussure bu devrimci açılımı gerçekleştirirken, nedensellik kavramı üzerine 20. yüzyıl boyunca devam edip bugüne kadar sürecek tartışmaların da jargonunu belirliyordu.²⁷

Saussure'ün dilsel sistemi, dilin anlam oluşturma sürecinde etken olan unsurların eşzamanlı biçimde kavranarak incelenmesini gerektiriyordu. Eşzamanlı dilbilim bir arada ve aynı anda var olan terimleri birbirine bağlayan ve konuşmacıların

27 Bkz. Rifat, 2005.

kolektif zihninde bir sistem oluşturan mantıksal ve psikolojik ilişkiler üzerinde durmaktaydı. Sisteme yapılan bir etki aynı anda sistemin bütününe etkilediğinden (yapısal nedensellik ilişkileri oluşturduğundan), ardışık terimleri birbirine bağlayan ilişkileri (Humecu nedenselliği) inceleyen “eski” dilbilimin terminolojisi bunu kavramsallaştırmakta yetersiz olacaktı.²⁸ 18. ve 19. yüzyıllara ait dilbilim kuramlarının²⁹ Saussure’le birlikte aniden gözden düşmesinin; kendi unsurlarını belirleyip, keşfi yoluyla şeylerin ve onların içinde yer aldığı sistemlerin bilgisine ulaşmayı mümkün kılacak olan yapı fikrinin yükselişinin ardındaki temel sebep budur.³⁰

Diğer yandan dillerin yapılarından hareketle kendi unsurlarını belirleyen bir yapılar yapısının peşinden seğirtip gitmenin de simya taşı ya da devri-daim makinesini aramaktan farksız olduğunu savlayabiliriz.³¹ Aslında nasıl simya taşı uzun müddet arandıysa, kendi unsurlarını belirleyen bir yapılar yapısı da aynı şekilde arandı.³² Saussurecü sistemik/yapısal nedensellik izleğinden gidildiğinde, her dilbilimsel terimin değeri diğer bütün terimler karşısındaki durumdan geliyordu.³³ Öyleyse anlamlar dilden kaynaklanmakta ve dilden önce bulunmamaktaydı. Burada anlam olumsal değil, her kelime bir diğeri olmadığı için (sarı yeşil, mavi ya da turuncu olmadığı için) negatifti. Bütün olasılıkların serbestçe değişken ve açık olduğu bir sistemde iletişimin imkân dâhiline girebilmesi için Saussure bir

28 Alan Swingewood (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat, s. 149.

29 Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda iki temel anlam teorisi bulunmaktaydı. Her iki teori de kelimelerin önceden var olan fikirleri ifade ettikleri temel iddiasını taşımaktaydılar. Bunlardan birisi (realist yaklaşım) anlamların kelimelerde temsil edilen şeylerden kaynaklandığını savunuyordu. Diğer ise anlamların kelimelerde ifadesini bulan evrensel fikirlerden geldiğini ve bireysel formlarını bireysel konuşmacılardan aldığı iddia ediyordu (nominalistler). Bkz. David West (1998), *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma, s. 226; Diane Macdonell (1991) *Theories of Discourse*, Oxford: Basil Blackwell.

30 Dil sisteminin bağlı olduğu yapı fikri yapısalılık için temel ilham kaynağı olmuştur (West, 1998, s.226). Sistem ilişkilerden müteşekkildir. Saussure’ye göre sesler, yazılı görüntüler ve anlamlar ancak birbirleri ile ilişki içerisinde var olurlar (Patrick Baert (1998). *Social Theory in the Twentieth Century*, Oxford: Polity Press, s. 16). Marksist yapısalıcılar dilin bir sistem olarak kavramsallaştırılmasına karşı çıkmamakla beraber, bütün söylemlerin arkasında tek ve genel bir sistem olduğu iddiasını reddetmişlerdir (Macdonell, 1991, s. 9).

31 Bkz. Ted Benton ve Ian Craib (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*, çev. Ümit Tatlıcan, Berivan Binay, Bursa: Sentez; Terry Eagleton (2004). *Kuramdan Sonra*, çev. Uygur Abacı, İstanbul: Literatür Yayınları.

32 Bkz. Macdonell, 1991

33 Bu bağlamda nedensellik kavramı ya da bir olayın arkasındaki nedensel kuvvet kavramı, nedenselliğin Humecu anlayışından farklı bir içerik kazanır. Artık ardışık bir nedensellik, bir başka deyişle, ilk nedene kadar giden bir tetiklemeler mekanizması üzerinden –mekanik- açıklamalar yoktur.

takım mihenk taşlarına mecbur kalmış, dilde bir takım olumsal terimlerin olduğunu varsaymak durumunda kalmıştı. Bu çelişik bir durumdu.³⁴ Anılan bu mihenk taşları, gösterenlerdi (*signifier*). Böylece sarının sadece yeşil olmadığı değil, aynı zamanda sarı olduğunu göstermek mümkün olabilecekti. Dilin taşıyıcılarının gösterenleri ihtiyari olarak belirlemeleri olasılığı olmamakla beraber gösterenin gösterilenle ilişkisinin kesin bir kuralı da yoktu.³⁵ İhtiyari yapısı nedeni ile dilsel göstergenin sabitleyici fonksiyonu, ucu açık olasılıkları karşıtlıklar yolu ile (siyah-beyaz, iyi-kötü, mevcut-namevcut gibi) tanımlamayı da içeriyordu.³⁶ Saussurecü teori, dil sistemi bir kez tebarüz ettikten sonra kelimelerin anlamlara sabitlenebilmeleri için göstergeleri olumsal olarak kullanmış bu da dilin açık bir sistem olarak kavramsallaştırılması olasılığını kapatarak onu karşıtlıklardan oluşan kapalı bir yapı haline getirmişti. Anılan haliyle, yapısalcılık tarihin bütün akışını önceden kendi düşüncesi içine kapatmak (yapı tarafından belirlenmiş kabul etmek) suretiyle bir tarih/tarihsizlik felsefesine de dönüşüyordu. Aslında anılan durum yapısalcı teorinin uğraş alanları ile tam bir örtüşme gösteriyordu, zira yapısalcılık 1960'larda sistemlerden ziyade yapılarla ilgileniyor, anlatıların, mitlerin ya da diğer kültürel objelerin incelenmesinde karşıtlıkların yapısı ya da bütün anlatılara has olumsal terimlerin tespiti ile uğraşıyordu.³⁷

Anlamların gerçeklikten türetilmemesi, bunun yerine kapalı dil sistemlerinin ürünü olarak sayılması anlatılara içkin değilken, anlatıların mümkün olmasını sağlayacak genel bir yapının araştırılmasına yönelik çabalara sebebiyet verdi. Yapısalcılık perspektifinden bakıldığında anlatılar, bir yazarın zihnindeki fikirlerin ya da deneyimlerin ifadesi değil de genel bir yapının ürünü idiler. Bu kapsamda mit de, ideoloji de toplumsal işlev ve etkilere sahip simgesel anlam evrenleridir.³⁸ Böylece yapısalcılık, bir teorinin gerçekliğinin kendi iç mantığına bağlı olduğunu, kimi teorik öğelerin kombinatuvarı (özel bir araya geliş ve düşünsel sonuç üretim biçimi, özel serimlenişi) sonucu ışığında gerçeği ortaya çıkarma idealinin mümkünatını savunur hale geldi ve dilsel performanstan ziyade bilinçle, toplumsal etkileşimden çok fikirlerle ilgilenmeye başladı.³⁹

Bir üst paragrafta anılan husus, teorinin (ve dahi buna has iç mantığın) belirli bir bağlamda belirli bir sınıf ya da grup için var olduğunu savlayan ve "Marksist Yapısalcılık" olarak bilinen ekolün ana akım yapısalcılık karşısındaki temel farklarından birisini oluşturmaktadır. Marksist yapısalcılığın içerdiği yapı

34 Macdonell, 1991, s. 10.

35 Baert, 1998, s. 17.

36 Macdonell, 1991, s. 10-13.

37 John Sturrock (2003). *Structuralism*, Oxford: Blackwell.

38 Terry Eagleton (1996). *İdeoloji*, çev. Mutallip Özcan, İstanbul: Ayrıntı; Sturrock, 2003.

39 Louis Althusser (1991). *Özeleştirici Öğeleri*, çev. Levent Targu, İstanbul: Belge, s. 36.

kavramının daha en başından öznesiz bir süreç içermesi ve bu bağlamda toplumsal dinamikleri teorik hesaplara dâhil edebilmesi nedeniyle statik yapısalcı yapı kavramından farklı olduğunu da ekleyelim.⁴⁰ Marksist yapısalcılık yorumlarında dışarıdan kendi unsurlarını belirleyen bir yapı anlayışı yerine, taşıyıcıları yapıdan önce bulunmayan, üretim ilişkilerinin nesnelliğini salt iktisadi alan içerisinde üretmeyen dinamik bir yapı anlayışı geliştirilmiş, bu yapı içerisindeki nedensellik tek tek unsurların hareketine değil, yapının gündeme getirdiği sistemin ürettiği eşzamanlı ve karşılıklı ilişkilere dayandırılmıştır. Bu bağlamda hem bütün yapıları belirleyen bir yapının arayışı hem de yapının bilgisinden yola çıkarak unsurların ve ampirik gerçekliğin türetilmesine yönelik tutumlar gündem dışı kalmıştır. Burada önemli olan, olumsuzluğun ve rastlantının, nesnel ilişkilerin üretildiği ve yeniden üretildiği bir toplumsal formasyondaki yerini saptamaktır.

Şu ana kadar “çizgisel nedenselliği” ve “yapılar yapısının baskısını” gündemden düşüren teorik mücadelelere kısaca değindik. Gelinek noktada kısaca değinmiş bulunduğumuz saptamalardan hareketle “aktörlerin nesnelere verdiği anlamların söylem-dışı alanla hiçbir alakası olmadığı” (yapısalcı nedensellik iddiasının geçersiz olduğu) iddiasının yanlışlığına değinebiliriz. Kar yağışı olarak adlandırılan doğal olguya onlarca farklı gösterge içerisinde tepki veren dilin Sahra çölünün ortasında yeşerebileceğini düşünebilmek gerçekten zordur. Aynı şekilde işçilerin ücret artışı istemini salt olumsal hegemonya mücadelesinin etkisiyle destekleyebilecek kapitalistlerden de çok sayıda bulunmamaktadır. Her iki durumda da söylem-dışı alan dilsel gerçekliğe müdahale eder. Althusserci düşünceden ayrılıp post-yapısalcılığın ve inşacılığın sularına girenlerin (göstergelerin söylem-dışı alan tarafından Humecu bir nedensellik uyarınca üretilmiyor oluşuna dayanarak anlamın salt olumsal –keyfi- olarak inşa edildiğine yönelik) vargıları Saussurecü dilbiliminin temel ayrımının yanlış bir yorumuyla

40 Ana akım yapısalcılıkla Marksist yapısalcılık ilişkisine bakıldığında bunun daha en başından itibaren dikenli bir ilişki olduğu görülür. Marksist Yapısalcılığın kurucuları, yapısalcı nitelemesini hiçbir zaman kabul etmediler. Dolayısı ile terim, kurucularından ziyade eleştirenlerin ya da dışarıdan değerlendirme yapanların kullandığı bir terim olarak kaldı. Diğer yandan Marksist Yapısalcılık (ya da Yapısalcı Marksizm) terimi kuruluş terminolojisinin esaslı bir bölümünü borçlu olduğu yapısalcılığı bütünü ile görmezden gelemediği ölçüde taraftarlarının da bir ölçüde üzerinden çıkartmadığı ve çıkarılması kolay olmayan bir palto olarak siyaset bilimi literatürüne geçti. Bir siyaset felsefesi olarak yapısalcılığın uğradığı kredi kaybı ardından, terimin yüklendiği anlam bugün her zamankinden daha pejoratif imalar içermektedir. Yine de kullanılacaktır bu terim. Zira Althusser ve çevresinin ürettiği fikirler kendi iç tutarlılıkları üzerinden ciddi bir yıkıma uğratılmamışlardır. Onların ürettiği “bilgi etkisi” (somut gerçekliği temellük ediş tarzları), ideoloji-bilim ayrımı ekseninde, insan merkezli olmayan (insanın kendi toplumsal ilişkilerini, incelediği nesnenin bilgisine kaydetmediği), açık (ilgili topluluğun üyelerinin kendilerini kendilerine açıklamak için geliştirdiği anlatıyı dışlamayı bilen) ve bilgiyi mutlaklaştırmayan (somut gerçekle düşüncedeki somutu ayırıştırabilen) yapısı nedeni ile ya tek başına ya da eleştirel realizm gibi akımlar içerisinde sürekli bir devinim içerisinde olmayı sürdürmektedir.

desteklenmektedir.⁴¹ Şöyle ki; Saussure göstergenin (*sign*); gösteren (*signifier*) ve gösterilen (*signified*) olmak üzere iki kısımda incelenmesini önerirken göstergeyi soyut bir nesne olarak kurgulamıştı. Bu soyut nesne dilin nesnesiydi ve doğrudan somuttaki gerçekle rabitali değildi -yukarıda da belirttiğimiz gibi- keyfiydi. Bir başka deyişle, gösterdiği şey tarafından belirlenmiyordu. Ancak buradaki keyfi olma durumu, dilin kullanıcılarının mevcut göstergelerin yerine yenilerini önerebilme keyfiyetine ya da göndergenin (*referent*) istenilen durumda başka başka göstergelerle irtibatlandırılması keyfiyetine denk düşmüyordu.

İnşacılığın (*constructivism*) ya da post-yapısalcılığın esaslı hatalarından⁴² birisi, kastedilenle (göndergeyle-*referent*) gösteren arasındaki ayrımın göz ardı edilmesinde yatmaktadır.⁴³ Aktörlerin nesnelere verdiği anlamlar temelinde eylediklerini ve bu anlamların da sosyal olarak inşa edildiğini savlarken, göndergenin zorlayıcılığını (söylem-dışının söylem üzerindeki etkisini) göz ardı edemeyiz: Sosyal inşa süreçleri bir norm seti yerine bir başka norm setinin rahatlıkla koyulabileceği anlamında “öyle de olur, böyle de olur” gibi ifadelerle anlaşılabilir. Önce “Neden o norm seti değil de bu norm seti?” diye sorulmalıdır. Küçükbaş hayvanlara verilen ad her dilde farklı olabilir. Hareketli üretim araçları (büyük ve küçükbaş hayvanlar) üzerindeki mülkiyetin belirleyici olduğu (ya da bir dönem olmuş olduğu) toplumlarda bu hayvanların yaşlarına, cinsiyetlerine ve birçok başka özelliklerine göre çok sayıda isim taşıyacağını ama bu hayvanlarla işi olmayan (ve geçmişte de işi olmamış) toplumların küçükbaş hayvanların tümü için bir ya da iki isim kullanacağını bilebiliriz. Küçükbaş hayvana verdiğiniz isimler değilse de bizzat sosyal inşa süreçleri üretim ilişkilerinin ve üretici güçlerin verili bir toplumda, verili bir zamanda içinde buldukları gelişmişlik düzeyi ile alakalıdır. Biri diğerini doğrudan belirlemiyor olsa da üretim ilişkileri göz önüne alınmadan (göndergenin önemi tam olarak idrak edilmeden) sosyal inşa süreçleri hakkında fikir yürütmek mümkün değildir. Kısacası trene ne isim verirsiniz verin, tren geçerken demiryolunun üzerinde durmayın!

Tekrar edelim: Bir üst paragrafta ortaya konulan ayrım (gösterge ile gönderge arasındaki ayrım) bir kez atlandığında, söylem-dışı ile söylem arasındaki ilişki görünmez hâle gelir: Göstergeler her dilde keyfi (herhangi bir zorunluluk durumuna tekabül etmeden) oluşur, ama bu durum gösterge ile kastedilen şey (gönderge) arasındaki ilişkinin maddiliği üzerinde etki doğurmaz. Bir başka deyişle, bir çoban toplumu sığıra bin türlü isim verebilir ama bu insanlar sığırı bir üretim aracı

41 Sturrock, 2003, s. 35-36.

42 Esasında burada bir hata değil de -adları zikredilen söylemler söz konusu ayrımı yapmak için gerekli kavramlarla mücehhez olmadıklarından- bir boşluk (yokluğu ile sınıfsal etki üreten bir atlama) bulunmaktadır.

43 Sturrock, 2003, s. 35-36.

olarak kullanacaklar ise; sütünü sağıp etini yiyecekler, derisinden de ayakkabı yapacaklar ise; sığırın anlamı isimlerinden bağımsız olarak -örneğin takası imkân dâhiline sokacak olan evrensel eşitleyici olarak- mevcut olacaktır. Bu bağlamda gösterenler gösterilenlerden önce mevcut olmayabilir, ancak bu kural kastedilene (göndergeye) tatbik edilemez: O gösterene de gösterilene de önceldir ve söylemin tutarlılığının ölçütü olarak söylem-dışını her daim teorik hesaplara dâhil eder. Anılan karışıklığın (gönderge -*referent*- ile gösterge -*sign*- arasındaki karışıklığın) sürekli tekrarı, bizi söylemler arasında mutlak doğru olanın saptanılmasının imkânsızlığından yola çıkılarak oluşturulan çoğulculuk fetişizmine getirmektedir. Öyle ya, yapının dışına çıkılıp da farklı yapıları değerlendirmek için bir kriter geliştirilemiyor ise, kimseye bir doğru diretilemiyor ise, bütün farklılıkları bir arada bulundurmamak meziyet olacaktır. Peki ama, hangi düzlemde gerçekleşecek bu bir aradalık? Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kutsiyeti tabanında mı? Tabanın vazgeçilmezliği veri ise; çoğul bir yan yana duruş mu, yoksa tikelin üzerine eklenmiş hiyerarşik bir dizilim mi vardır? Görüldüğü gibi çoğulculuk olarak sunulan şey de aslında bir tikelliği önvarsaymak durumundadır.

Birinci saptama kapsamında gösterilenin tali rolü üzerinde durduk. Post-yapısalcılığının bu saptamaya attığı önemin yanlışlığına kısmen değindik. Post-yapısalcılığın gösterilenin tali rolü üzerine inşa ettiği teorik stratejisinin bir diğer eksikliğine değinerek ilk saptamayı bitirelim. Pecheux, gösteren üzerine yaptığı saptamalarda şu hususları belirtir:⁴⁴ Öncelikle, Pecheux'ye göre gösterge (*sign*), her durumda bir şeyi birisi için gösterirken, gösteren (*signifier*) olduğu haliyle ne kelime temsilidir ne de nesne temsilidir. O, verili haliyle sadece gösterenin kuruluşuna katkı koyar. Bu bağlamda anlam gösterenler tarafından üretilmez.

İkinci olarak, bir başka kelime için var olan kelimeler (gösterenler) dil tarafından önbelirlenmezler. Bunu inkâr eden yok zaten. Ancak post-yapısalcılığın savladığının aksine, bir başka kelime için var olan kelimeler üzerinden gerçekleşen zincirleme (Lacan'ın ifadesiyle metaforik) ilişkiler tarihsel olarak verili bir söylemsel formasyon içinde konumlanırlar; gösterenlerin libidinal akışına kapılmazlar. Kelimeler anlamlarını ait oldukları söylemsel formasyon içinden edinirler. Söylemsel formasyonlar sınıf mücadeleleri ekseninde (söylem-dışı alanla ilişki içerisinde) şekillenirler. Bireylerin özneler olarak çağrıldıkları (*interpellation*) süreç (ideolojinin işleyiş süreci) söylemsel formasyonların karmaşık bütünlüğü üzerinden gerçekleşir. Bu bağlamda metafor söylemsel formasyonların karmaşık bütünlüğü (*interdiscourse*) tarafından belirlenir.

Üçüncü olarak, gösterge, bireyin çağrılma (*interpellation*)/özdeşleşme

44 Pecheux, 1982, s. 188.

(*identification*) yoluyla özneleşmesi sürecinin mütemmim cüzü, bağımlı parçasıdır. Evrensel (büyük harfle yazılan) özne, göstergeler aracılığıyla çağırır, tekil bireyler bu göstergeler tarafından sunulan kimliklerle özdeşleşerek söylemlerin taşıyıcısı haline gelirler. Gösterge anılan süreç içerisinde işlev edinir ve özneyi bir diğer gösterge için temsil eder hale gelir. Bir başka deyişle, gösterge özne için hiçbir şeyi temsil etmez ama özne üzerinde (çağırılma eyleminin bir unsuru olarak) işlem yapar ve bunu onun (öznenin) kavrama alanını aşarak, uygun isim vermek yoluyla, dışarıdan gerçekleştirir. Uygun isim özneyi onu temsil etmeden tanımlar/belirler. Temsil etmeden tanımlama edimi bir başka kelime için var olan kelimeler üzerinden gerçekleşen zincirleme (Lacan'ın ifadesiyle metaforik) ilişkiler sisteminin büyüsunü kırmaktadır. Çağırılma eyleminin bir unsuru olmak daha en başından ideolojik yanı ağır basan toplumsal ilişkiler içerisinde anlam edinmek sonucunu doğurmakta, söylem dışı alanın belirleyici etkisini gündeme taşımaktadır.

Anılan koşullar altında “a” uygun ismi ile belirlenen kimlik, ilgili öznenin doğrudan temsilini değil, onun tanımını oluşturacaktır. Bu tanım da ideolojinin işleyişini sağlayan bir belirlenime denk gelecektir. Öyleyse uygun isim bir diğeri için var olan ve bir sonraki için kalkış noktasını oluşturan sıradan bir gösterge değil, verili ilişkiler sistemi içerisindeki yerine göre anlamlandırılacak bir tanıma (belirleyici unsura) denk düşmektedir. Bu durum bir dönem azınlık olarak adlandırılmayan grupların aynı mekânda bir başka dönem azınlık biçimine bürünebilmelerini anlamlandırmak için bir çıkış noktası oluşturur. Devam edelim: Azınlığı ya da verili bir başka toplumsal unsur oluşturan kimlik, sembolik alana uygun isim ve hukuki söylem üzerinden bağlanır. İşleyişi -çoğu yerde kimlik-sorununa bağımlı olan burjuva kuramlarının boşluk bırakarak (semptomlar üretmek) dikkatimizi çektiği şey budur: Tanımlama ve hukuki söylem, toplumsal ilişkiler sistemi üzerindeki etkilerinden bağımsız anlamlandırılmazlar. Öyleyse, çağırılma (*interpellation*) aynı anda hem ideolojik hem de hukukidir (çağırılma ideolojik devlet aygıtlarıyla, devletin baskı aygıtlarının ortak işleyişinde dolayım bulur), dolayısıyla kültürel olanın boş ve kapalı uzamında gerçekleşmez.⁴⁵

Zizek'in popülizm yorumuna geri dönelim; Marksist söylem üzerinden biçimlenen taleplerin salt olumsuzluğa dayalı bir hegemonya mücadelesini reddetmelerinin sebebi, söylem-dışı alanın, söylemin kendisinden bağımsız olarak ürettiği etkidir. Bu etki, sembolik alana, ilgili ilişkilerin “dile gelmesiyle” (doğrudan) girmez. Emek gücü piyasasını oluşturan ilişkiler kendiliğinden sınıf bilincine ya da başka bir uygun söyleme dönüşmez. Ancak bu ilişkilerin bilgisi belirli kimliklerin yeniden üretim süreçlerini, bu piyasanın çeşitli kimliklere

45 Pecheux, 1982, s. 191.

binaen parçalanmasını anlamlandırmak için elzemdir. Bir başka deyişle, söyleme konu olmayanın varlığını ve söyleme konu olup uygun isimle belirtilenin verilen isminden bağımsız nesnellliğini göz ardı ederek, salt rastlantısallığa binaen anlam içeren savlar üretmek mümkün olmayacaktır. Söylem-dışı alanın ürettiği etkinin boşlukla karşılanması ya da uygun isimle yer değiştirmesi, “siyasal olanın evrensel boyutunu temsil eden tikel” bir kavram olarak popülizmin kavramsal körlüğünde (iyi-kötü kurgusunda, lider anlayışında vs.) kendisini ifşa eder. Marksist söylem tarafından saptanan gösterenler, göndergenin (*referent*) ağırlığını taşırlar; somut gerçeği düşüncedeki somuta taşımanın elverişli yolunu sunarlar, yoksa evrensel olanı doğrudan somutlaştırmak gibi bir işlevleri yoktur. Daha da ötesi, böyle bir şeyin imkânsızlığını ifşa etmek için Marksizm’inkilerden daha elverişli teorik üretim aracı seti bulunmamaktadır.

Kapalı Söylemler - Açık Söylemler

Marksist söylem teorisinin birikiminin ele alındığı bu alt başlıkta ikinci olarak, iktidarın karşılayamayacağı (ertelemeyi sağlayamayacağı) talepleri popülist iletinin konusu olmaktan çıkaran mekanizma (kapalılık unsuru) ele alınacaktır.

Bir dönem Althusserci yaklaşımları benimsemiş olan Laclau,⁴⁶ kendisi ile benzer teorik geçmişi taşıyan Hindess ve Hirst gibi, doğruluğu varsayılan bir başka söyleme (bir başka söylem için var olan söylemler üzerinden gerçekleşen zincirleme ilişkilere) dayanmaksızın bilgi önermeleri içeren bir söylem olmayacağını savlamaktadır. Hindess ve Hirst’e göre,⁴⁷ eğer epistemolojik garantiler değersiz ise bilgileri herhangi bir genel doğruluk fikrine göre değerlendirmek/test etmek zorunluluğumuz kalmamaktadır.

Althussercilikten post-yapısalcılığa doğru göçü mümkün kılan teorik “yeniliklerin” dolaşıma girdiği noktalardan birisi de -bir üst paragrafta değinildiği haliyle- Althusserci epistemoloji eleştirisinin istismarıdır. Oysaki bilgi önermelerini, Althusser’in yaptığı gibi, onların tarihsel koşullarını, etkilerini, hangi çıkarlara hizmet ettiklerini, hangi güç ilişkilerine denk geldiklerini sorgulayarak ele alabilir, “Bilgi tarihinin ürünü olan, belirli bir bilgi olan fiili bir sonucun, (ister çekiç olsun, ister bir senfoni, bir ayın, politik bir slogan, vs.) herhangi bir başka sonuç olarak değil, bilgi olarak nasıl işlediğini bize açıklayan mekanizmayı aydınlatmaya...”⁴⁸ çalışabiliriz. Böyle bir çaba bizi üretim ilişkilerinin etkileri üzerine sonuçlar üretmeye götürebilecekken; epistemoloji eleştirisini “ne söylesen olur” şeklinde kullanmak, sosyal teoriyi, üretim araçları üzerindeki özel

46 Bkz. Laclau, 2005.

47 Hindess ve Hirst, 1977.

48 Althusser vd., 2007, s. 107.

mülkiyetin dokunulmazlığı tabanında (tikelin üzerine eklenmiş halde) hiyerarşik bir düzeni çoğulculuk adına kutsamaya götürecektir. Bu bağlamda Hindess ve Hirst papazlığa soyunmakta, Althusserci epistemoloji eleştirisinin bir bölümünü izole ederek sahiplenmekte; neticede bir söylemin nesnesinin o söylem sessiz kaldığı ölçüde var olmayacağını iddia etmektedirler.⁴⁹ İkisinin papazlara yakışır pür idealizmlerine göre, bir söylemin nesnelere yalnızca o söylem içerisinde var olabilirler. Dolayısıyla söylem-dışı alanla söylem arasında herhangi türden bir korelasyon bulunmamaktadır. Beklenilebileceği üzere, anılan durumda gerçeklik iddialarının bakacağı yer söylemin kendisi olacaktır. Aynı söylemsel tutarlılığın gereği, benzeri şeyleri Laclau da söylemek durumundadır ve öyle de olmuştur.

Hindess, Hirst ve Laclau'nun perspektifinden bakıldığında, söylemler bir düzen içerisinde birbirinin ardından gelen ve yine bu düzen nedeni ile belirli etkiler yaratan kavram setleridir. Söylemler anlamlar silsilesi/düzeni olarak ele alındıklarında, söylemlerin bedene kavuştukları kurumsal, örgütsel ve teknik süreçlerin ele alınması ve bunların oluşturduğu yapıların, bu yapılara giren talepler arasındaki ilişkilerin, stratejilerin, yapısal ve stratejik seçiciliklerin ve konuşmacının bir ürünü olarak ifadenin bizatihi kendisinin, teorik hesaba dâhil edilmesi gereksiz hale gelmektedir. Bu perspektif içerisinde söylemlerin bedene kavuştukları kurumsal, örgütsel ve teknik süreçler ele alınabilir (bkz. Foucault), ancak bu durumda da anılan söylemlerin oluşturduğu yapıların, bu yapılara giren talepler arasındaki ilişkilerin, stratejilerin, yapısal ve stratejik seçiciliklerin ve konuşmacının bir ürünü olarak ifadenin bizatihi kendisinin teorik hesaba dâhil edilmesi (söylemsel formasyonların ve anlamın üretildiği toplumsal ilişkiler düzleminin araştırılması) yönündeki çabalar görünmez hale gelecektir.

Hindess ve Hirst'in eleştirilerindeki temel argüman, bütün epistemolojilerin mantıksal olarak tutarsız oluşudur. Diğer yandan bu argüman epistemolojilerin olumsuzlamalarının tutarlılığını da imkânsız hale getirmektedir.⁵⁰ Bu anlamda Hindess ve Hirst'in teorik stratejisinde ifadesini bulan post-yapısalcı argümanlar, pozitivizm karşısında Pecheux'nün karşı-özdeşleşme olarak tanımladığı tutumun ötesine geçemeyecektir. Bu hususu ileride inceleyeceğiz.

Gelinen noktada söylemsel formasyonların, kökeni söylem-dışı alanda bulunan toplumsal gerilim ve çekişmeler içerisinde birbirlerini biçimlediklerini belirtelim. Açık söylemler, söylem-dışı alanı ifade edemediklerinde verdikleri tepkiyi (boşluk, yer değiştirme gibi semptomlar) saptamaya yönelik çabalar geliştirebilen, sürekli bir iç sorgulama edimini yürüten, dönüşüme açık yapılarıdır.

49 Macdonell, 1991, s. 67.

50 Macdonell, 1991, s. 67.

Bu da düşüncedeki somutla gerçek somut arasındaki açıklığın farkındalığıyla mümkün olur. Popülizm kapalı bir söylemdir. Söylem-dışı alandaki gerçeklik kendisini direttiğinde bir boşlukla (*absence*) ya da –demokrasi kavramı özelinde saptadığımız gibi- yer değiştirmeye karşılık verir ve boşluğun yerine ikame edilen kavram ve pratiklerin, liderliği meşrulaştırırken kullanılan kavram ve pratikler seti ile tutarsızlığı derin tartışmalara konu olmaz: “Şimdi, her ne kadar aksaklıklar yaşansa da, kabul edelim adamlar...” cümlesi ile başlayan savunma metinleri, “sol”-liberal söylemin taşıyıcılarının boşluk ya da yer değiştirme karşısında verdikleri tepkinin standart örneklerini oluştururlar. Bu nedenle iktidarın karşılayamayacağı ya da erteleyemeyeceği talepler popülist iletinin konusunu oluşturamazlar. Lider kendisini çevreleyen ve varlıkları popülist söylem tarafından boşlukla (*absence*) karşılanan nesnel ilişkileri zorlayabilecek taleplerin muhatabı olamaz. Tekrar edelim: O mütecavizleri ortadan kaldırmak ve motoru/makinneyi işletmekle yükümlüdür: “Evet bir takım prosedürlere uyulmamıştır ancak tarihin en büyük arınma operasyonu karşısında bunların lafı mı olur?” Liderin kullandığı şiddet her zaman kutsal amacının gölgesinde kalacakken ona yönelik şiddetin meşruiyeti her daim (demokrasi vs. adına) tartışılır. Bu durumda Hindess ve Hirst’in (ve Laclau’nun) teorik tutumlarında saptadığımız -ve bir alt başlık kapsamında ele alacağımız- karşı-özdeşleşme pratiğinin, burjuva ideolojilerinin sunduğu özdeşleşme imkânlarını desteklediği rahatlıkla iddia edilebilir.

Popülist Söylem Bağlamında Özdeşleşme, Karşı Özdeşleşme ve Özdeşleşmenin Kırılması

Pecheux, proleter pratiklerin öncelikle özdeşleşme süreçleri üzerinde yoğunlaşması gerektiğini söylemekteydi. Ona göre, öznenin kendisi için apaçık bir neden olarak üretilmesindeki çelişkinin (anlamsızlığın) imkân dâhiline girmesinin nedeni, içerisinde çağrılma (*interpellation*), özdeşleşme (*identification*) ve anlam üretiminin (*production of meaning*) [etkilerinin] ayrılamazcasına iç içe bir arada bulunduğu özne-biçimdir.⁵¹

Öznesiz pratik olmaz. Fail-bireyler her zaman özne biçimde eylerler. Bu iddialar doğru ise tümleşik söylemsel formasyonların özne-biçim üzerindeki etkisini hesaba katmadan ne sosyal bilimlerle ne de özne-biçimin kendisini çevreleyen ilişkilerle kurduğu ilişkiyle uğraşılabilir. Söylemsel formasyonlar⁵² bireyleri kendi söylemlerinin özneleri olarak çağırırlar. Çağrılma, öznenin kendisini domine eden söylemsel formasyonla özdeşleşmesi yoluyla gerçekleşir. İlgili söylemsel formasyonla özdeşleşme yoluyla ilişkiye giren “özne”nin önceki varlığı da çeşitli özdeşleşmelerin neticesinde biçimlenmiştir. Bunun haricinde her yeni

51 Pecheux, 1982, s.191.

52 Söylemsel formasyonlar dilde kendilerine karşılık gelen ideolojik formasyonları temsil ederler.

özdeşleşmenin içerdiği çağrılma ikili (mükerrer) bir naturayı haiz olacaktır. Şöyle ki, özne teriminin içerimlerinden birisi ifadenin içeriğinden doğan sorumluluğu yüklediği varsayılan (bir pozisyon alan) konuşan özneyi (*subject of enunciation*) temsil ederken diğer içerim evrensel özneyi (büyük harfle yazılan özneyi, büyük özneyi), bilimin -ya da bunun yerine geçen her ne ise onun- öznesini temsil eder. Büyük özne ve küçük öznenin ilişkisi farklı kipliklerde gerçekleşir.⁵³

İlk kiplik (özdeşleşme) konuşan özneye büyük öznenin önvarsayımları (apaçık gerçeklik olarak kabul edip konuşmaya gerek duymadıkları tanım ve savlar) ve ifadelerinin tam anlamıyla çakışmaları/örtüşmeleri durumuna denk gelir. Bu durumda “özne”, “özgürce” rıza gösterdiği büyük öznenin (evrensel öznenin) söylemini gerçekleştirmek suretiyle pozisyon alır (“özne” ifade ve pratiğinin içeriğinden doğan sorumluluğu yüklenir). Buradaki bindirme (öznenin kendi söylemi içerisinden özdeşleştiği söylemsel formasyonun (söylemi oluşturan ardışık iletiye istikrar kazandıran düzenliliklerin) içinde bulunduğu söylemler-arası ilişki ağlarının (*interdiscourse*) konuşan özne üzerindeki bileşik etkisi⁵⁴) “iyi öznenin” söylemini niteler/belirler.⁵⁵ Belirli bir cumhuriyet projesinin hâkim olmadığı (kapitalist sınıf fraksiyonları arasında açık gerginlikle kendisini açığa vuran) kriz durumlarında, özne, kapitalist sınıf fraksiyonlarından bir ya da birkaçının desteklediği bir projenin büyük öznesinin söylemini gerçekleştirmek için “özgürce” rıza üretmekte zorlanacak; buna bağlı olarak ilgili kapitalist toplumsal formasyonun –verili olmayan- toplumsal bütünlüğünün yeniden üretimi güçleşecektir.

İkinci kiplik “kötü özne”nin söylemidir. İkinci kiplikte konuşan/bildirimde bulunan özne, evrensel özneye karşı pozisyon alır. Bunu yaparken evrensel öznenin ona sunduğu kavramlar, önermeler ve önkabulleri (apaçık gerçeklikleri) reddeder. İdeolojik apaçıklık duygusuna karşı basit değılleme üzerinden yürütülen bir mücadeleye girer.⁵⁶ Basit değılleme, değıllenen önermelerin/ifadelerin kavramsal düzlemde yapıbozumuna ve ardından yeniden inşasına yönelik tartışmaları içermez. Bu bağlamda karşı özdeşleşme (*counter-identification*) egemen sınıf ittifakının (belirli bir cumhuriyet projesinin hâkim olmadığı durumlarda kapitalist sınıf fraksiyonlarından bir ya da birkaçının desteklediği bir projenin) tanımlamalarını basitçe reddedenlerin, “iyi çocuklar” tarafından deneyimlenen anlamlara sırtını dönenlerin tabi olduğu kipliktir; özdeşleşmenin simetrik tersine çevrimidir: “Gombak milleti cesurdur” ifadesinin karşısına “Gombaklar korkaktır,

53 Pecheux, 1982, s. 156.

54 Buradaki ilişki ağlarının kendileri toplumsal ilişkiler çerçevesinde üretilen pratiklerin dildeki temsilleri arasındaki ilişki ağları olduğunu unutmamak gerekmektedir. Aksi takdirde Hindess, Hirst ve Laclau’da gündeme gelen hatalara geri dönülebilecektir.

55 Pecheux, 1982, s. 156-157.

56 Pecheux, 1982, s. 157.

pusu kurmaktan başka bir şey bilmezler” ifadesinin konulmasından ibarettir. Taşıyıcılar millet kavramının tarihsel gelişimiyle, milli özellik olarak kabul edilen unsurların ilgili toplumları kapsayan üretim ilişkileriyle, ideoloji ve başka birçok unsurla olan ilişkisiyle ilgilenmeyip, her birisi diğerinin terimlerini basitçe tersine çevirmekle yetinir. Özdeşleşme ile karşı özdeşleşme arasındaki ilişkinin oluşturduğu çelişki, Althusser’in deyimiyle, sıradan bir çelişkidir. Buna göre, karşı özdeşleşme edimi kendini sadece karşıt imle, artı ya da eksi ile A ve “değil A” ile gösteren iki eşit kendiliği karşı karşıya getirmek suretiyle var etmektedir.⁵⁷ Söylemlerin, kökeni sınıfsal fay hatlarında yatan çekişmeler içerisinde birbirlerini biçimlediklerini hatırlarsak özdeşleşme ve karşı-özdeşleşme kipliklerinin birbirlerini desteklediğini görebiliriz.

Gelinen noktada, “geleceği birlikte üretme üzerine” şekillenen ve toplumsal formasyonların -verili olmayan- bütünlüğünü sürdürülebilir kılan cumhuriyetçi projelerin çökerek yerine hiçbirisi hâkim konum edinmeyip birbiriyle çekişen projeler çoğulluğunun çıktığı durumlarda⁵⁸ karşı özdeşleşme pratiklerinin aslında rekabet halindeki cumhuriyetçi söylemlerin (cumhuriyet projelerinin) birisini diğeri karşısında benimseme haline denk gelebileceği belirtilmelidir. Anılan konjonktürde bir proje ile özdeşleşen, diğer proje ile karşı-özdeşleşme kipliğinde ilişkiye girecektir.

Her durumda, ideolojilerin dilsel alandaki temsilleri olarak beliren söylemler arası ilişkiler seti (*interdiscourse*), “özne”nin özdeşleşmesini ya da karşı özdeşleşmesini belirler. Anlam tartışma konusu olmaktan çıkar ve apaçıklığı içerisinde reddedilerek ya da kabul edilerek eleştirelilik ve yol göstericilik potansiyelini yitirir.

Özdeşleşme ve karşı-özdeşleşme pratiklerinin yetersizliği karşısında teori bir üçüncü kiplik arayacaktır. Özdeşliğin kırılması (*dis-identification*) bu üçüncü seçeneği sunar. Özdeşliğin kırılması mevcut pratikler üzerine çalışmanın bir ürünüdür. Diğer ikisi (özdeşleşme ve karşı özdeşleşme) birbirine karşı yatay bir mücadele alanını oluştururken, bu üçüncüsü, bunların arasından, dikey istikamette ilerler.⁵⁹ Dikey istikamette ilerlemek ideolojiden kurtulmak değildir.

Proleter ideolojileri hâkim sınıf ideolojilerinden ayıran şey, açık ve tutarlı olarak genelde ideoloji, özde özne-biçim üzerinde durmalarıdır. Dikey istikamet bilimlerin ve proleter siyasal pratiğin etkilerini özne biçime taşıyabilecek, özdeşliğin kırılması biçimini alacak bir yönelişin adıdır. Bilimsel kavramların

57 Louis Althusser (2006). *Makyavel’in Yalnızlığı*, çev. Turhan Ilgaz, Alaeddin Şenel, Seda Çarmık, Ankara: Epos, s. 246.

58 Böyle bir durumda ilgili toplumsal formasyon kendiliğinden çözülmez. Çoğu kez uluslararası dinamiklerle bağıntılı olarak dışarıdan bir müdahalenin gerçekleşmesi sonucu çöker ya da cumhuriyet bir projenin yeniden hâkim hale gelmesiyle yeni bir boyutta kendisini şekillendirir.

59 Bkz. Macdonell, 1991, s. 30-40; Pecheux, 1982, s. 158.

oldukları halleriyle gerçeklikteki somutun tam bir yansımasını/temsilini oluşturma imkânları yoktur. Bu nedenle saf bir bilimsellik bulunmaz. Her bilgi (tutarlı bilimsel kavramlara dayalı anlam sistemi) değerler ve önvarsayımların az ya da çok müdahalesiyle kurulur ve bir şeyler için var olabilir. Bu husus (ve daha önce gördüğümüz epistemoloji eleştirisi) bilginin evrenselliği ve nesnellliğini inkâr etmek için değil, bilgiler karşısında öznel olmayan bir pozisyonu edinebilmek için önemlidir. Zira daha önce de değinildiği gibi, maksat, düşüncedeki somutla gerçek somut arasındaki açıklığı olabildiğince azaltmaktır.

Bu kapsamda düşüncedeki somutla gerçek somut arasındaki farkı artıran aşırı ideoloji yüklü kavram setleriyle (iyi Gobak kötü Gobak karşıtlığında, bir başka deyişle özdeşleşme ve karşı-özdeşleşme etkisi altında üretilen ve kendi nesnesindeki kurgusalılığı araştırarak teorik üretim araçlarına sahip olmayan (kapalı) söylemlerin altında gelişen “bilimler” ya da ideolojik telkin setleri), düşüncedeki somutla gerçek somut arasındaki farkı azaltan kavramsal örüntüleri “canım ne de olsa mutlak bilgi yokmuş” diyerek aynı kefeye koymak mümkün olamayacaktır. Epistemoloji eleştirisi kapalı söylemlerle açık söylemler arasındaki fark göz önüne alınmaksızın (bu eleştirinin içinde geliştiği söylemin tüm öğeleri ve diğer söylemler içindeki yeri aynı anda değerlendirilmeksizin) kullanıldığında ortaya çıkan şey, eleştiri olarak kendi varlığını (meşruiyetini ve ayrıcalıklı yerini) savunamaz zira bu durumda eleştirdiği epistemolojik garanti zinciri karşısındaki konumunun bir anlamı kalmayacaktır. Diğer yandan epistemoloji eleştirisi doğru yerde konumlanırsa, özne-biçimin işleyişi değişse ve bu çerçevede biçimsel kavramların temellükünün ve yeni tarz politik örgütlerle özdeşleşmenin özgün bir süreci başlasa bile, özne-biçimin kendisi kalacak, ideolojinin üzerine çıkmak gibi bir durum söz konusu olmayacaktır.

Pecheux'nün önerisi Althusser'in Kapital'de bulduğu şekliyle çelişkinin, eşitsiz çelişki düşüncesinin siyasi pratiği olarak da algılanabilir. Buna göre, karşıtlar bizatihi çelişkinin eşitsiz yapısı nedeniyle kendi varoluş koşullarını durmadan yeniden üreten bir eşitsizlik ilişkisi içine girmişlerdir. Anılan eşitsiz çelişki kapitalist üretim ilişkilerinin içerdiği çelişkidir. “[İ]şçi sınıfı kapitalist sınıfın olumsuz, kendi eksi imiyle gösteren, kapitallerinden ve erklerinden yoksun kapitalist sınıf değildir ve kapitalist sınıf da kendini artı imiyle, varsıllığın ve iktidarın imiyle gösteren işçi sınıfı değildir. Bunlar aynı tarihe, aynı tarza, aynı imkânlarla sahip değildirler, aynı sınıf mücadelesini sürdürmemektedirler, ama yine de çatışmaktadırlar ve bu da düpedüz bir çelişkidir, çünkü çatışmalarındaki münasebet, onları o güzelim Hegelgil yükselme ve uzlaşma içinde aşacak yerde, çatışmalarının koşullarını yeniden üretmektedir”.⁶⁰ Bu bağlamda özdeşliğin kırılması olanağı bir başka pozisyonun, mevcut ideolojinin içerisinden konuştuğu

60 Althusser, 2006, s. 246.

pozisyona antagonistik olarak pozisyonlanmış bir başka üretim ilişkileri ile ilişki önerisinin, baskın ideolojiye ait kimliklerin ve özdeşliklerin dönüştürülmesi ve kaldırılması önerilerini içeren söylemsel formasyonların içine gömülüdür ve bunların etkinliğine bağlıdır.

Sonuç Yerine

Popülizm her daim olduğu gibi bugün de -yeri geldiğinde birbiriyle çelişebilecek şekilde konumlanan- çeşitli politik/ideolojik bağlılıklarla (kimliklerle) eklenilebilecek bir tür aşkınsal-biçimsel siyasal öz olarak gündemdedir. Gerek Türkiye'nin gerek Batılı ülkelerin güncel politika pratiğinde beliren ve varlıklarını popülist söylemin birleştirici etkisine (bu söylem içerisinde tebarüz eden iyi ve kötü ayırımına) borçlu olan (sınıf) ittifakları(nı) imkân dâhiline sokan eklenmeler zinciri içerisinde “sol”-liberal/post-Marksist söylem özgün bir yere sahiptir.

“Sol”-liberal söylem günümüz popülizminin kurucu ve kurtarıcı ilkesi olarak belirli bir demokrasi yorumunu ve bu yorumun taşıyıcısı olarak biçimlenen özneyi (halkı) siyasal olanı anlamının elverişli yolu olarak sunmaktadır. Bu sunuş içerisinde yer alan, halk (ya da çevre) kaynaklı olduğu var sayılan ve aynı anda halkı inşa eden demokratik talepler dizisi, özgün bir eşdeğerler dizisine (merkezdeki ceberut bürokratlar “sınıfını” yıkmak, çevrenin demokrasi aşığı kitlelerini iktidara taşımak vs.) zincirlenmekte; en saf haliyle siyasal olan, kötücül merkezin siyasi oyunlarına karşı mücadeleye dâhil edilebilecek edimlerle sınırlanmaktadır. Merkezin, demokrasinin, halkın ve mücadelenin pratiği “sol”-liberal söylemin içeriğiyle uyumsuz hale geldiğinde “biz” (halk) ve “onlar” arasındaki küresel antagonist mücadelenin ağırlığı söz konusu çelişkilerin ertelenmesi için esaslı bir gerekçe oluşturacaktır.

Popülist söylemin “sol”-liberal versiyonunun çelişkisi, onun “iyi özneyi” (kendisiyle özdeşleşme kipliğinde ilişkiye girecek olanları) kuruş kipliğinde açığa çıkar. “Sol”-liberalizm kötüyü sistemin kendisinde değil, bunu yozlaştıran mütecavizlerde arar. Bu arayış içerisinde –ve gösterenlerin libidinal akışı arasından- tebarüz eden kötü özne her durumda “rastlantısal olarak” aşırı üretim, metalaşma ve sınırsız mübadele gibi görünümle gündeme gelen kapitalist üretim ilişkilerinin eşitsiz gelişimi ve derinleşmesi sürecine karşı müdahale içeren-kolektif edimlerin failleri arasından seçilir (bunlar derlenerek oluşturulur). Suyun metalaştırılmasına karşı eylem yapanlar, belirli bir kötüler grubunun menfaatine hizmet etmektedirler. Fındık üreticilerinin mücadelesine katılanların kötü niyeti ortadadır. Bu ve benzeri örneklerde üretilen söz konusu eşdeğerler dizisiyle (kendisi için sınıf şeklinde örgütlenmiş bulunan elitist-bürokratlar,

ceberut devlet gibi kötülere karşı mücadele düsturu) “suyun metalaşmasına karşı nümayiş tertipleyenlerden ve fındık üreticilerinden ve benzerlerinden olmamak kaydıyla” halkın ürettiği demokratik talepler dizini arasında kurulan bağlantı, (sınıf) ittifakı(nı) oluşturan diğer söylemlerin taşıyıcılarını kırmayacak bir formülle, keyfi olarak inşa edilecektir. Ancak buradaki keyfiyet, sınıf ittifakının gereklilikleri tarafından belirlenecektir. Kapalı söylemler konusunda yaptığımız saptamalardan sonra biliyoruz ki, keyfi inşa süreçlerine dayanarak üretilen çözümlerin tutarsızlığı, popülist söylemin bugünkü bileşkesini taşıyanlar açısından bir sorun oluşturmayacaktır. Tutarlılığı ölçen soru sorulmayacaktır, zira mütecavizleri mütecaviz yapan nesnel ilişkiler – bizzat olumsal siyasal hegemonya mücadelesinin bir sonucu olarak, daha en başından- teorik hesaplara konu olmaktan çıkmaktadırlar.

Pecheux’nün özdeşliğin kırılması olarak adlandırdığı üçüncü kipliğin vargıları, “sol”-liberal konumun ürettiği iddiaların basitçe değillenmesinin (ceberut bürokratların ve demokrasi karşıtlığının desteklenmesinin; olumsuzlanan dini-etnik kimliklerin olumlanması ya da tersinin) çözüm olarak öne sürülmesini imkânsız hale getirmektedir. Üçüncü kiplik ekseninde gerçekleştirilecek çalışmaların aldığı istikamet, bilimlerin ve proleter siyasal pratiğin etkilerini özne biçime taşıyabilecek bir yönelişin istikameti olmalıdır. Maksat düşüncedeki somutla gerçek somut arasındaki açıklığı olabildiğince azaltmaksa, bürokrasinin sınıf olmadığı gibi kendisi için var olan bir entite dahi olmadığına, aksine hep bir şeylerin dolayımı olduğunun; demokrasinin yaşamı yeniden üretenlerin yönetime sürekli katılmalarıyla alakalı olduğunun; halkın ve benzeri toplumsal özne adlarının nesnel pozisyonlara denk gelmedikçe içi boş göstergelere dönüşeceğinin; çelişkilerin eşitsizliğinin ve başka birçok meselenin ortaya koyulması gerekir.

Şu ana kadar ortaya konulanlar ışığında söylenebilir ki ideoloji çalışmaları, sınıf ideolojisini mümkün kılacak şekilde eklemlenen öğelerin ayrıştırılmasında, bu öğelerin toplumun maddi yapısıyla irtibatının saptanmasında, dolayısıyla siyasal taleplerin ve bunların mümkünatının saptanmasında –mümkün olmadığı yerde kapitalizmin çelişik yapısının ifşasında ve bunun radikal çözümünün ne olabileceği hususunda- bize yol gösterebileceklerdir. Böylece –mutlak suretle olmasa da- gerçek somutun zihinde yeniden üretilmiş versiyonları arasında istenebilir olanlarla olmayanları ayrıştırmaya yarayabilecek bir kriterler dizisi elde etmek mümkün hale gelecek, toplumun ücrete dayalı olarak yaşayan, iş arayan ya da emek piyasasına giremeyecek durumda olan kesimlerinin oluşturduğu çoğunluğunun siyasal mobilizasyonu –tabii ki mücadele süreçleri içerisinden- imkân dâhiline girecektir.

Kaynakça

- Althusser, Louis (1991). *Özeleştirici Öğeleri*, çev. Levent Targu, İstanbul: Belge, s.36.
- Althusser, Louis (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki.
- Althusser, Louis (2006). *Makyavel'in Yalnızlığı*, çev. Turhan Ilgaz, Alaeddin Şenel, Seda Çarmık, Ankara: Epos.
- Althusser, Louis, Etienne Balibar, Roger Establet vd. (2007). *Kapital'i Okumak*, çev. A. Işık Ergüden, İstanbul: İthaki.
- Baert, Patrick (1998). *Social Theory in the Twentieth Century*, Oxford: Polity Press.
- Beneviste, Emile (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*, çev. Erdim Öztokat, İstanbul: Yapı Kredi.
- Benton, Ted ve Ian Craib (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*, çev. Ümit Tatlıcan, Berivan Bınyay, Bursa: Sentez.
- Terry Eagleton (1996). *İdeoloji*, çev. Mutallip Özcan, İstanbul: Ayrıntı
- Eagleton, Terry (2004). *Kuramdan Sonra*, çev. Uygur Abacı, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Hindess, Barry (1977). *Philosophy and Methodology in the Social Sciences*, Harvester: Hassocks.
- Hindess, B. ve Paul Hirst (1977). *Mode of Production and Social Formation*, Londra: Macmillan.
- Laclau, Ernesto (2005). *On Populist Reason*, Londra: Verso.
- Macdonell, Diane (1991). *Theories of Discourse*, Oxford: Basil Blackwell.
- Özdemir, Ali Murat (2008). *Sözün Mülkiyeti*, Ankara: Dipnot.
- Pecheux, Michel (1982). *Language, Semantics and Ideology*, Londra: The Macmillan Press Ltd.
- Poulantzas, Nicos (2004). *Faşizm ve Diktatörlük*, çev. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim.
- Rifat, Mehmet (2005). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları*, İstanbul: Yapı Kredi.
- Sturrock, John (2003). *Structuralism*, Oxford: Blackwell.
- Swingewood, Alan (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, çev. Osman Akınhay, Ankara, Bilim ve Sanat, s.149.
- West, David (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş: Rousseau, Kant, Heger'den Foucault ve Derrida'ya*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma.
- Yalman, Galip (2004). "Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Alternatif Bir Okuma Denemesi", Neşecan Balkan, vd. (der.), *Sürekli Kriz Politikaları*, İstanbul, Metis içinde, s.44-75
- Yalman, Galip (2009). *Transition to Neo-Liberalism*, İstanbul: Bilgi.
- Zizek, Slavoj (2011). "Günümüz İçin Leninist Bir Tavır: Popülist Ayartmaya Karşı", Zizek, S. vd. (der.) *Yeniden Lenin*, İstanbul: Otonom. (2011) içinde, s. 91-117.